

СӨЗЛИК

- ААРОН** – Моисейдин агазы. Жаңыс Аарон ло онын калдыктары абыстап жүрер, Израильдин калыгы учун Кудайга тайылгалар эдер аргалу болгон.
- АБЫС** – Өргөдөги ишчи. Абыстың төс молжузы Кудайга тайылга эдери болгон, анайда ок ол мүргүүлдин өскө дө молжуларын бүдүргөн. Израильде Кудайдын жакарганыла абыстар болуп жүк Аарон угынан таркаган улус иштегендер.
- АВВА** – арамейлеп *Ада* дегени. Анайып Иисусты ээчиде баштапкы христиандар Кудайга баштанатан. Мынызыла олор Кудайды сүүп тургандарын, Ого алкыш-бийанду ла Онон камаанду болгондорун көргүзөтөн.
- АВЕЛЬ** – Адам ла Еванын уулы, Каиннин карындажы. *Каинди* көр.
- АВРААМ** – еврейлердин ле бир кезик өскө калыктардын улу адазы. Өрө турган Кудай Авраамла жөптөжү (кереес) тургускан. Авраам Кудайга уккур, чындык болгон, Ого тын бүткен, онын учун Авраамды «бүдеринин адазы» дейдилер.
- АГАРУ БИЧИК** – Жаңы Кереесте Эртеги Кереестин чийимдери анайда адалган. *Эртеги Кереести* көр.
- АГАРУ ТЫН** – Кудайдын Тыны. Жаңы Кереестен кычырганыста, Иисус Христоско бүткен улус Агару Тын алынып жадылар.
- АГАРУ ТЫНЛА ТОЛОРЫ** – бүдүп турган кижилер Кудайдын Тыныла, Онын күчиле толоры. Агару Тынла толгон кижилер аяра күч, ойгор, арга келип, Агару Тыннын керектери эдилет.
- АГАРУЛАР, КУДАЙДЫН АГАРУ УЛУЗЫ** – Кудайды (Христостыйы) болгон, Кудайга бүткени аяра Оныла жуук колбулу боло берген улус.
- АГАРЬ** – Авраамнын абакайы Сарра-эште жүргөн кул. Сарра бала тапкалакта Агарь Авраамга уул таап берген, оны Измаил деп адагандар. Же Измаил Авраамга Кудай берер бала эмес болгон

учун Измаилдин калдыктары Авраамнын калдыктарына Кудай берер болгонды албаган.

АГРИППА (2-чи Агриппа) – 1-кы Ирод Агриппанын уулы.

Иродты көр. Ол Христос туулган сонгында бодоштыра 53-93 жылдарда Палестинанын жарымынын башчызы болгон.

АДА (Кудай жанынан) – Иисус Христос Кудайды «Ада» деп адап, мынызыла Ада Кудайга тазыл-тамырыла, өзök-буурыла жуук болгонын ачыгынча көргүзөт. Иисус Христоско бүдүп турган кижини Кудайла колбулу болуп, Оны «Адам» деп адаар аргалу.

АДАМ – Кудай жайаган баштапкы кижини. Онон Кудай Еваны жайаган. Адам ла онын үйи Ева Кудайдын жакарузын укпай, кинчек эткен баштапкы улус болгондор. Онон ло бери улус кинчек эткенче.

Коринфтеги серкпеге 1-кы самарада Иисус Христос «калганчы Адам» деп адалган. Баштапкы Адам ончо улустын улу адазы болуп, кажы ла кижиге эт-кандуга жүрүм берет. Иисус Христос, экинчи Адам, Ого бүдүп турган ончо улуска тыннан жүрүм берет.

АКТААРЫ – грек сөстин чике учуры: *бурулу эмес деп жарлаары*.

Онын Жангы Кереесте салылган учуры: Орө турган Кудай кижинин кинчектерин таштап, оны бурулу эмес деп жарлап, Бойынын алдында акту деп бодойт. Кудай кижини жангыс ла Иисус Христоско онын бүткени ажыра актайт. *Кудайга беринерин, акту болорын* көр.

АКТАЛАП КОЙГОН КИЖИ – кара жандулар анайда кулдарла, государствонын кандый-бир ижинде туружатан улусла, анайда ок гаремдерде иштейтен улусла эдетен. Акталайтан чүм-жан еврейлерде жок болгон, ненин учун десе мыны Кудай жаратпай турган.

АКТУ. АКТУ БОЛОРЫ (гректеп *дикайосуне*) – 1. Кудай жанынан учуры: Кудай жаантайын чынла, чындыкла башкарынат. 2. Кижини жанынан: кижини Кудайла чын колбуда жүрүп жат.

«Акту, акту болоры, актаары» ла «чындык» деген сөстөрдүн тазылы грек тилде андый ок. *Актаарын* көр.

АЛБАНЧЫ – римдер еврейлерди жуулап алала, оморды албан-күчле башкаргандар. Иисустын ойинде албанчылар римдерге иштегендер. Омор еврейлер болгондор, же римдерге болужып, еврейлерди

римдердин черүзине калан төлөттирген. Онын учун еврейлер калан жуучыларды жаман көрөтөн. Бого үзеери калан жуучылар акчанын жарымын мензинерге, төлөйтөннинен көп акча некейтен.

АЛКЫШ ЖЕТИРЕРИ. АЛКЫШ СУРААРЫ – Жаңы Кереесте мындый учурлу: 1. Кудай кандый-бир кижиге быйан, кандый да жакшыны эдери. 2. Кандый-бир кижиге быйан эмезе өскө кижиге кандый да жакшыны этсин деп, Кудайдан сураары.

АЛЛИЛУИЯ – иудейлер Кудайды алкайын дегенде, «Аллилуия» деп кыйгырыжатын. Бу еврей сөс «Кайраканды мактагар» дегени.

АЛЬФА ЛА ОМЕГА – Альфа грек тилдин алфавидинин баштапкы таныгы болуп жат. Онын учун, Иисус Кайракан – ол Альфа деп бичилгени, Ол баштапкы, ончозынын бажы дегени. Иисус база Омега деп адалган, бу грек алфавиттеги калганчы танык. Иисус ончозынын бажы чылап, Ол анайда ок ончозынын учы; ончозы Онын Бойында түгенип жат.

АМИНЬ – еврейлеп *чынынан, андый ла болзын.*

АНГЕЛ – Кудайга жалчыланып, Онын элчизи болуп, Онын жакарганыла улуска болужып жүрген амынган.

АНТИХРИСТ – бу сөс *антихристос* деп грек сөстөн табылган. *Анти* деп кожулта сөскө жаңыс та «өштү, удурлажаачы» деп эмес, же база «баштапкы болорго жүткүүчи» деп учур берет.

АПОСТОЛ (гректеп *апостолос*) – «ийилген кижиге» деп учурлу. Бу сөстин Евангелиеде салылган учуры – Кудай талдап алган ла ийген элчи. Ого Иисус Христостон жан берилген. Баштапкы апостолдор – Иисустын он эки үренчиги.

АРАМЕЙ ТИЛ – жебрен еврей ле араб тилдерле тазылы жаңыс тил. Иисус Христостын жүрүминин ойинде иудейлер көп сабазында арамей тилле эрмектежетен.

АРГАДААЧЫ – Кудай ончо калыктардын Аргадаачызы эдип Иисус Христосты талдап алган. Иисус Христос улусты кинчектин кулданыжынан, кинчек учун бурулаштан ла кезедүден – мөнгү өлүмнен аргадайт.

АТ, АТ-ЖОЛ (адында, Онын адында, адынан ла о. а.) – бу сөс кижиге ле Кудай жанынан тuzаланылып, олардын учурын ачат. Иисустын үренчиктери «Иисустын адына болуп», «Иисустын

адыла» деп айдып, оору улусты жаскылап турарда, Иисустың күчи иштеп, оорды жаскан.

АЧЫБАГАН КАЛАШ ЖИЙТЕН БАЙРАМ – бу байрам Пасха өткөли, жети күннинг туркунына байрамдалатан. Ол күндерде еврейлер ачыткы жок калаш жийдилер. Анайып, олар Египеттен еврейлер канайда ырбаганын эске алынадылар. Олор сүрекей бачымдап барган учун ачыткыны тестеге кожор ло калашты быжырданг озо тесте көдүрилерин сакыыр өй олардо жок болгон.

БАЙКАН ТУРГУЗАТАН ДЕП БАЙРАМ – бу байрамда еврейлер түжүм жунадылып калганына сүүнетен. Олор байкандар эдип, олардо бир неделенин туркунына жадатан. Анайып, олар Кудай берер болгон ороонго келгенче төртөн жылдын туркунына куба чөлдө жүрүп, байкандарда жаткан ада-өбөкөлөрүн эске алынатан.

БЕЖЕНИНЧИ КҮН ДЕЙТЕН БАЙРАМ – бу байрамды еврейлер Пасха башталганынан ала бежен күннинг бажында байрамдайтан. Ол өйдө анайда ок буудайдын түжүмин жунадары байрамдалатан. Беженинчи күнде Христостың бир кезик үренчиктерине ле Онын жолыла барган улуска Агару Тын түшкен.

БИЛДИ – кандый-бир неменин чынын көргүскен Кудайдын кайкамчылу темдеги. Кудай Иисус Христос ажыра көп билдилер жайаган.

БҮДҮП ТУРГАН УЛУС – Өрө турган Кудайга бүдүп, Иисус Христос ажыра аргадаш алып, кинчектери ташталган улус.

ВААЛ – кара жандулардын кудайлыгынын ады. Жебрен өйлөрдө эмди Израиль деп адалып турган ороондо Ваалга бажырган улус журтаган. Израильдин улузы бери келерде, кезикте Кудайга эмес, Ваалга бажыратан. Мынан улам Кудай олорго тын чугулданатан.

ВАВИЛОН – Эртеги Кереестин өйлөринде Вавилон империя Израильдин калыгынын калжу өштүзи болгон. Жаңы Кереесте «Вавилон» деп сөслө бултаарта көрмөстин каандыгы керегинде айдылат.

ВАЛААМ – Эртеги Кереестин өйлөринде журтаган кара жанду жарчы. Ол өйдө моавтардын кааны болгон Валак Валаамды алдырып, Израильдин улузын каргазын деген, же Валаам мынын

ордына Кудайдын жакарганыла бу калыкты алкаган. Жаңы Кереесте ол кинчектү жаман сүр-кебер болуп жат.

ВАРАК – жебренде Израильдин калыгынын башкараачыларынын бирүзи. Ол жуу-согуштарда оларды башкарып, өштүлөрдү жететен.

ВЕЕЛЬЗЕВУЛ – желбистин ады. Ого Израильдин калыгыла коштой журтаган өскө уктар бажырган.

ВЕНИАМИН – Иаковтын (Израильдин) он эки уулынын энгичүзи. Ол еврейлердин он эки угынын ада-өбөкөлөрүнүн бирүзи болуп жат.

ВЕНОК (корона) – эки бүдүм веннок бар. Венокты каан жаңынын сүр-темдеги эдип каан кийетен; веноктын өскө бүдүми маргаандардын жеңүчилине эмезе жуу-согушта бойынын өштүлөрдүн жеңген жалтанбас жуучылга күндүнүн сүр-темдеги эдип берилетен. Агару Бичиктин кезик жерлеринде веннок кайралдын сүр-темдеги эдип тузаланылат.

ГЕЕННА (еврейлеп „Ге-Хинном“, эмезе „Хинном өзөгү“ дегени) – Иерусалимнин стенелери алдындагы жуука жер, сүре-чөптин ле не ле быжардын чогунтызы. Оларды жоголторго туркаары от күйдүрөтөн. Жаңы Кереесте таамыны бултаарта айтканы.

ГЕРМЕС – жебрен Грецияда улус бажырган кудайлыктардын бирүзинин ады. Ол кудайлардын элчизи болгон.

ГИДЕОН – Израиль калыгында каан жок тужында онын башкараачыларынын бирүзи болгон. Гидеон Кудайга тын бүдүп, Онын башкарганыла жүрөргө мүргүйтөн. Бойынын жуучылдарын жуу-согушка баштап апарганда, керек десе черүзинин тоозы ас та болзо, ол өштүни жететен, ненин учун десе ого Кудай болушкан.

ГОМОРРА – Жүрүм жок талайдын жуугындагы өзөктө турган эки кала «Содом» ло «Гоморра» деп атту болгон. Бу калаларда журтаган улустын кинчектери учун Кудай отту ла күкүрлү жаңмыр жаадырып, олардын экилезин жоголтып койгон.

ГОРЧИЦА – өзүм, онын үрени оп-оок, же өзүп бүткен тужында жаан өзүм боло берет.

ГРЕК ТИЛ – Ак тенисти күнчыгыш жараттай жаткан ороондордо Иисус Христостун жүрүмүнүн ойинде улус эрмектешкен төс тил. Жаңы Кереес грек тилле бичилген.

ДАВИД – Израильдин экинчи кааны. Давид Израильди улу ороон, Иерусалимди десе онын төс калазы эткен. Ол анайда ок билгир жуучыл ла улу үлгерчи болгон, Кудайды мактаган көп жанарлар чүмдегениле жарлу. Псалтырь деп бичиктин көп жарымы онын жанарларынан туруп жат.

ДИНАРИЙ – озодо Римнин башкартузында жүрген ороондордо тузаланылган мөнүн акча. Анайда ок бу акча база Израильде Иисустын ойинде тузаланылган. Динарий кырада иштеген ишчинин күндүк ишжалы болгон.

ДЪЯКОН – сөс сөслө «жалчы, болушчы», серкпенин ишчизи.

ЖААНЫ – Жаңы Кереесте жааны деп сөс үч башка бөлүк улусты темдектейт: 1. Евангелиелерде еврейлердин мүргүүлинин башкараачылары. 2. Иште (11-21) ле самараларда жербойынын серкпезинин башкараачызына көстөлгөн улуска баштанганы. 3. Ачылтада (4-5) жирме төрт башчы тенгеридеги Кудайга бажырат.

ЖАЙЫМДАЛАРЫ – грек тилден онын учуры: төлү төлөлгөн согында кандый-бир жаманнан жайымдаары. Жаңы Кереесте болзо, кижини кинчектин олжозынан жайымдаарга төлөлгөн баа – Иисус Христостын тайылгалу өлүми.

ЖАЙЫМДАЛГАННЫН БАЙРАМЫ (гректеп *пасха*) – Израиль калыгынын байрамы. Кудайдын жакарганыла олоор Египеттин кулданыжынан жайымдалганын байрамдап жадылар.

ЖАҢЫ КЕРЕЕС – бичиктердин жуунтызы, ого төрт Евангелие, апостолдордын Ижи, самаралар ла Ачылта кирген. Жаңы Кереесте Кудайдын мындый берген сөзи салылган: улус Иисус Христоско бүтсе, Ол олоорды акту улус чылап жуудып алар, ненин учун десе Иисус Бойынын өлүмиле улустын ончо кинчектери учун кезедү учун төлөп берген.

ЖАҢЫРАР ДЕГЕН БАЙРАМ – ол күн еврейлер бистин эрадан озо II чакта Иуда Маккавей канайда Öргөөни арутаганын эске алгылайт. Öштүлер Öргөөгө кирип, оны быжарсыдып койгон болгон. Еврейлер бу байрамды анайда ок Ханнука, эмезе жарыткыштар байрамы деп адап жадылар.

ЖАРЧЫ – Кудай берип турган жетирүлерди айдаачы кижини. Ол Кудайдын жакарганыла калыкка айдат. Эртеги Кереестин ойлөринде Кудай көп жарчылар ийген. Олоор ажыра Кудай келер ойдө не болорын ачкан. Жарчылар улайын самаралар бичийтен.

Көп судурлаштар Исаия, Иеремиа, Иезекииль, Даниил, Осия ла өскө дө жарчылардын бичиктеринде бичилген. Иисус Христос туулганынан көп жылдар озо озор Онын келерин судурлап айткандар. Жаңы Кереесте Агару Тыннан кодүринги алып айдып турган улусты база жарчылар деп адап жадылар. Озор Кудай көнү ачкан жетирүлерди айдадылар. Судур бичиктер Моисейдин бичиктериле (Моисейдин Јасагыла) кожо Чийим, Агару Чийим деп адалат.

ЈАСАК (Моисейдин јасагы) – Израильдин калыгына Кудай берген јасак. «Јасак» деп Моисей ажыра берилген он јакылтаны, эмезе Эртеги Кереестин баштапкы беш бичигин (Беш бичик) айдып жадылар. Јасак – ол ээжилердин ле јакылтаардын јуунтызы, бойынын калыгы јанынан Кудайдын ээжилерин, анайда ок Израильдин калыгы канайда јүретенин көргүскен.

ЈАСАКЧЫ – Моисейдин јасагын јакшы билер кижии. Онын төс молјузы јасакты көчүрип бичири, оны шиндеери, јартаары ла онын бүдүп турганын шинжүге алары болгон. Јасакчылар улусты јасакка үреткен.

ЈЕЛБЕГЕН – соојынга кирген сүрекей күчтү тынду, ол јаан јербакага түней, је анайда ок јылан деп адалат. Ачылтада јелбеген јелбистердин јааны, сатананын сүр-темдеги эдип тузаланылат. Јебрен бичиктерде јелбегендер керегинде айдылганы бар; бу сүр-темдек мынан алылган. Чындаптаң јелбегендер јер-үстинде качан да јүрбеген.

ЈЕЛБИС, КАРА ЈЕЛБИС – сатананын јалчызы. Ол улайын кижилерге каршу эдип, улусты Кудайга бактырбай, сатананы ээчий бардырат. Кижии анчада ла јаман керектер эдип, сатанага иштеп баштаганда, ол оны бүткүлинче ээлеп алат.

ЕВА – Адамнын үйи. Адам ла Ева баштапкы улус болгон. Кудай јер-телекейди јайап турар өйлөрдө Ол озо баштап Адамды, оноң Адамнын кабыргазын алып, Еваны јайаган. Соңында Евага сатана келип, Кудай јиирге јарабас деген јиилекти јидирген. Ева анайда ок јиилекти Адамга берген, ол јиген. Оноң ло бери, Адам ла Ева Кудайды укпай барган өйдөң ала кижилик кинчек эдип баштаган.

ЕВАНГЕЛИЕ – *Сүүнчилү Јарды* көр.

ЕВРЕЙ – Иаковтын калдыктары. Израиль калыгынын ончо он эки угы еврейлер болгондор, је оноң, Иуданан башка, таралган

сонунда, «еврей» ле «иудей» деп сөстөр учуры жангыс боло берген.

ЕГИПЕТ – Израильге коштой ороон. Израильдин улузы Египетте 400 жылдын туркунына кул болуп жүрген. Же сонунда Кудай Бойынын калыгын Египеттен чыгарган.

ЕЛИСЕЙ – Кудайдын жарчызы. Ол Илия жарчыга болушкан, онын кийнинде жарчынын ижин бүдүрген.

ЕЛЛИН – грек дегени. Жангы Кереесте грек культураны ла тилди алынган ончо өскө калыктардын чыгартулу улузы анайда адалат.

ЕПИСКОП – сөс сөслө «ажараачы, корычы». Жербойынын серкпезинин башкараачызы.

ИАКОВ – Исаактын уулы, оны анайда ок «Израиль» дейдилер. Ол Израиль калыктын улу адазы болгон.

ИЕРЕМИЯ – Кудайдын жарчызы. Иеремиянын судур бичиктеринде Кудайдын Сөзи онын күчи ажыра ла жарчыга Кудай көргүскен сүр-кеберлер ажыра анчада ла толо бичилген.

ИЕРУСАЛИМ – Эртеги Кереестинг өйлөринде – ол Израильдин каандыгынын төс калазы, Жангы Кереестинг өйлөринде Римниг башкартузында болгон. Иисустын өлгөни, тирилгени ле тенгериге көдүрилгени бу каланын коштойында болгон. Библия Тенгеридеги Иерусалим керегинде айдат. Оны Кудай Бойына чындык улуска туткан.

ИЕССЕЙ – Давид-кааннын адазы. Христос Иессейдин ле Давидтин калдыгы болор деп, еврейлер Исаиянын судурлап айтканына бүткендер.

ИЗРАИЛЬ – 1. Иаковко Кудай берген аңылу ат. Израиль он эки уулду болгон, олор Израильдин он эки угынын улу адалары боло бергендер. 2. Каланын ады.

ИИСУС – бу ат «Аргадаачы» эмезе «Кайракан аргадаачы» дегени. Мариянын балазын Иисус деп адагандар, ненинг учун дезе Ол калыкты кинчектеринен аргадаар учурлу болгон.

ИИСУС НАВИН – Моисей өлөрдө, онын болушчызы Иисус Навин Израиль калыгынын башкараачызы боло берген. Ол калыкты Кудай берер болгон Ханаан ороонына баштап апарган. Олор тартыжып, бу жерде журтаган көп калыктарды жентгендер. Онон Иисус Навин жерди бөлүп, Израильдин кажы ла угына, абыстар болгон Левийдин угынан башка, үлөп берген.

ИЛИЯ – Кудайдын жарчызы. Израильди башкарган Ахав-каан ла онын абакайы Иезавель чалуларга бажырган учун Илия жарчы олорго Кудайдын сөстөрүн айдатан. Мессиянын жерге келерин Илия белетеп койор учурлу деп, Малахия жарчынын айткан сөстөрүн иудейлер билер болгон.

ИОАНН – Жангы Кереесте Иоанн деп атту бир канча кижилер учурайт. Олордын энг учурлу дегендери ол Крестеечи Иоанн ла Иоанн апостол: 1. Крестеечи Иоанн Иисуска жол белетеп койгон жарчы болгон. Ол, Илиядый жарчы бойы, Илия чылап улуска озолондыра айдып, улусты кинчегин алынып, Кудайга баштанзын деп кычырып, креске түжүргөн. 2. Иоанн апостол Зеведейдин уулы ла Иаковтын карындажы, Иисустын он эки апостоленынын бирүзи болгон. Ол Иоаннаг Евангелиени, Иоаннын самараларын, Ачылтаны бичиген.

ИОНА – Кудайдын жарчызы. Бир катап Кудайдын сөзүн жарлазын деп, оны Кудай Ниневия кала жаар ийген. Же Иона керепке отуруп, өскө жаны жаар жүскөн. Айдарда, Кудай тын жоткон ийген. Кудай Ионага чугулданганынан улам андый тын жоткон башталганын керептеги улус билеп ийгендер. Анайдарда, олар бойлоры аргаданарга, Ионаны талайга таштагандар. Жаан балык Ионаны жуда салган, ол балыктын ичинде үч күннин туркунына жүргөн. Учунда балык оны жаратка чыгара кустырып ийген. Мынын сонгында Иона Кудайга багып, Онын сөзүн жарлап барган.

ИОСИФ – Жангы Кереесте мындый атту бир канча кижилер учурайт, олардын учурлу дегендери: 1. Иосиф, Израиль калыгынын калдыктары боло берген Иаковтын он эки уулынын бирүзи. Ол Вениаминнин карындажы болгон. 2. Иосиф, Иисус Христостын энези болгон Мариянын өбөөни. 3. Иосиф, Иисустын карындаштарынын бирүзи. 4. Иосиф, ол Варнава деп жарлу.

ИРОД – 1. Улу Ирод: иудей каан. Ол бастыра Палестинаны башкарып турар өйдө Иисус Христос туулган. 2. Ирод Антиппа, Улу Иродтын уулы. Ол Христос туулган сонгында 4-39 жылдарда Галилейди башкарган. 3. 1-кы Ирод Агриппа, Улу Иродтын жеен балазы. Ол Палестинаны Христос туулган сонгында 41-44 жылдарда башкарган, христиандарды тын истеген. *Агриппаны* көр.

- ИСААК** – Авраам ла Сарраныг уулы, Иаковтын адазы. Исаак ажыра Кудайдын берген сөзи бүүдери улалган.
- ИСАВ** – Авраамнын уулы Исаак Исав ла Иаков деп эки уулду болгон. Исав жаан уулы болгон, же бир катап ол аштап турала, жаан уулы болгон адын Иаковко садып ийген; ол бир аяк кашанын ордына жаан уулга учурлалган алкышты Иаков алзын деп жөпсинген. Исавтын эмес, Иаковтын калдыктары Кудайдын талдап алган калыгы боло берген.
- ИСАИЯ** – Кудайдын жарчызы. Иисус Христос телекейге келерден чик-жок озо Ол керегинде Исаия көпти судурлап айткан.
- ИССОП** – иудейлердин мүргүүл чүм-жандарында тузаланылган өзүм. Абыстар онын жалбрагын эмезе сабын суйук немеге, темдектезе, тайылган тындунын канына сугуп, оныла кижини эмезе арутайтан немени үрүстейтен.
- ИУДА** – Иаковтын он эки уулынын бирүзи. Ол Иуда дейтен уктын ада-өбөкөзи болгон. Онын калдыктары Иудей дейтен тергееде журтаган. Иерусалим кала Иудейде туруп жат. Иисус Христос Иуданын угынан болгон ло Иудейдеги Вифлеем калада туулган. Анайда ок Жаңы Кереесте мындый атту Иуда Искариот ло Кайраканнын Иуда карындажы бар.
- КАИН** – Адам ла Еванын жаан уулы. Ол Авель деп кичү карындажына күйүнеле, оны өлтүрүп койгон. Мынан улам Кудайдын Каинге айтканыла ол жер үстиле көчүп жүрер, оны ончо улус жектеер учурлу болгон.
- КАЙРАКАН** (гректеп *Куриос*, еврейлеп *Адонай*) – бу сөс грек ле еврей тилдерде «ээ, ээлеген» деген учурлу. Библия бичилип турар өйлөрдө бу сөслө үй улус кезикте өбөндөрүн адайтан, жалчылар ла кулдар дезе бойлорынын ээлерине анайда баштанатан. Бу сөсти Кудай жанынан тузаланганы Ол жер-телекейди, ондо бар ончо не-немени ээлеп турганын көргүзөт. Жаңы Кереесте Кайракан деп ат улайын Иисус Христос жанынан тузаланылат.
- КАЙРАКАННЫН КҮНИ** – Кайракан жаргы эдерге келер күн. Ол күн Кудай Иисус Христос ажыра бастыра телекейди жаргылаар. Бу күнди анайда ок «жаргынын күни» деп адап жадылар.
- КАПКАШ БААЛУ** – эт-кандагы жазылбас оору. Андый оорулу улусты быжартыган дежетен.
- КАРА ЖАНДУ** – чын Кудайга эмес, чалуларга ла өскөзине де бажыраачы киж. Еврейлер өскө калыктарды ончозын анайда

адайтан, ненинг учун десе ол өйдө жангыс олор бирлик Кудайга бүткендер.

КЕРЕЕС – жөптөжү, оны тургузар тужында кажы ла јаны бойына кандый-бир молју алып, сөзин берет. Библияда Кудай ла улус ортодо тургузылган жөптөжү төс јерде туруп јат. Өрө турган Кудай кижиликке болужарга колын сунат. Баштанкай эдип, Ол бойы улусла жөптөжү тургузат. Кудай ла улус ортодо тургузылган энг учурлу жөптөжүлөр – Эртеги ле Јангы жөптөжүлөр (Кереестер). Синай кырда Моисей ажыра Израиль калыгыла Кудай тургускан жөптөжүни «Эртеги Кереес» дейдилер (*Чыгыш ла Јасакты такыганы*). Кудай ла улус ортодо Јангы жөптөжү болоры керегинде јарчылар судурлап айдып туратан. Јангы Кереестин бичиктериненг кычырганыста, Јангы жөптөжү Иисус Христостын тирилгенине төзөлгөлөнип, Онын каныла лапталып, Кудайга бүдүп турган ончо улусла тургузылган.

КЕРЕЕСТИНГ КОВЧЕГИ – агаштан эдилген ле алтындалган кайырчак. Онын ичинде Кудайдын он јакылтазы бичилген јалбак таштар чеберлелген. Ковчег чадырдын агарудан агару дейтен јеринде ле тудулган сонгында Өргөдө турган. **Өргөдөни көр.**

КЕРҮ АГАШ – Иисус Христостын жүрүмининг өйинде улусты өлүмле кезедеринде тuzаланылган јазал. Ол карчый-терчий эки тоормоштон турган. Керү агашта өлөри сүрекеј шыралу болгон ло энг элек-уйатту деп бодолотон.

КЕСАРЬ – рим каганнын оқылу ады.

КИЖИ УУЛЫ – арамей тилде бу сөсколбу «кижи» дегени. Даниилдин Эртеги Кереестеги бичигинде бу ок сөс кудайлык Кижі јанынанг тuzаланылат. Евангелиелерден кычырганыста, Иисус Христос Бойын Кижі Уулы деп адайт. Мынызыла Ол ончо јанынанг, кинчектен башка, өскө улустанг аныланбай турганын темдектейт.

КИНЧЕК – Кудай берген јакылталарды биле-тура эмезе билбей јадып бусканы, Кудайга уккур эмес болоры ла бакпазы.

КОЛ САЛЫП АЛКААР – мүргүлдин чүм-јангы. Јангы Кереестенг кычырганыста, кол салып алкаары мындый учуралдарда тuzаланылган: алкыш бергенде, ангылу ишке учурлаганда, бүдүп турган кижі Кудайданг ангылу ишке јайалта алзын деп, ол учун мүргүген өйдө, кижі Агару Тынды алынзын деп, ол учун мүргүген өйдө, оору-јоболды јазар тушта.

КӨРМӨС (гректөп *диаболос*) – јелбистердин јааны. *Дьявол* деп сөс (алтайлап *көрмөс*) грек сөстөн табылган, ол «сайгакчы» дегени, учуры жаңыс *сатана* деп сөс «өштү, удурлажаачы» дегени.

КРЕСКЕ ТҮЖЕРИ – Жаңы Кереесте креске түжеринин эки бүдүми керегинде айдылат.

Иоанн жарчынын креске түжүргени кинчегин алынар, кинчек этпей, бойын Кудайга учурлаар жөп жарадылар дегени. Евангелиелерде куучын шак андый креске түжүш керегинде өдөт.

Иисус Христостын тирилгенинин кийнинде креске түжүреринин учуры теренжиген ле элбеген: Христостын өлүми ле тирилгени кижинин бойына Иисуска жүрерге өлөри ле тирилери дегени болуп баштаган. Андый креске түжүш керегинде Жаңы Кереесте айдылат. Креске түжүрери христиан чүм-жан боло берген. Оны өдүп, кижери серкпеге кожулат.

КУДАЙ (еврейлеп *Эл, Элохим*) – Бирлик, Өрө Турган; ончо бардын Жайаачызы, ончозына жаргынын жөбин чыгарар бирлик Жаргычы.

КУДАЙГА БАШТАНАРЫ (гректөп *метанойа*) – гректен сөс сөслө «бойынын санаа-шүүлтезин кубултар» дегени.

КУДАЙГА БЕРИНЕРИ – Кудайга чындык болоры, Ого бастыра бойын беринери, Кудайдын сөзиле жүрери. *Акту болорын, актаарын* көр.

КУДАЙДЫҢ КААНДЫГЫ – эмдиги ле келер телекейде улусты ла ончо жүргендерди Кудайдын башкарары, Өрө турган Кудайдын табына, Онын башкартузына багарына келиштире улустын жүрүми. Иисус Христос Кудайдын Каандыгы керегинде көп үрөткөн. Бу телекейде ол бүдүп турган улустын жүрүминде качан ок жүрүп жат, же ол учына жетире жүк чак түгенген кийнинде ачылар.

КУДАЙДЫҢ КУРААНЫ – анайда Крестеечи Иоанн Иисусты адаган. Кудай кинчектерин таштазын деп, иудейлер бойлорынын чүм-жаңыла Ого берү эдип кураан тайатан. Курааннын өлүми ле онын каны төгүлгени кинчек эткен кижери учун толынты деп бодолотон. Кижери десе Кудайдын көзинче ару боло береттен. Иисус Кудайдын Курааны деп адалган, ненин учун десе, кинчектерис ташталзын деп, Бойынын жүрүмин тайылга эдип берген.

ЛАДАН – баалу-чуулу, жарык-жакыл өңдү жараш жытту чагана. Ол Өргөдө өртөөринде тузаланылган. Оны Аравиядан ла күнчыгыш

Африкадан экелетен. Андый ладанды Иисус-балага сый эдип судурчылар экелген.

ЛЕВИЙ – Иаковтын он эки уулынын бирүзи. Кудайдын жакарганыла Öргөдө жаңыс Аароннын угынан таркаган улус абыс болгондор, бу уктын арткан улузы абыстын болушчылары болуп иштегендер. *Абысты* көр.

ЛЕВИТ – Левидин угынан таркаган кижиге. Бу ук Öргөдө абыстын болушчызынын ижин бүдүрерге тудулган.

ЛОТ – Авраамнын жеени. Улузы балыр жүрүм жүргөн Содомдо жоголтор алдында Кудай анда журтаган Лотты аргадап, оны ла онын билезин каладан чыгарган.

МАЙЛААРЫ – кандый-бир аңгылу ишке учурлалганнын темдеги эдип, кижинин бажына жараш жытту майдын колынтызын сүртетен эмезе уратан. Мындый чүм-жаң каанды, абысты ла кезик учуралдарда жарчыны ишке тургусканда тузаланатан. *Христосты* көр.

МАК – «Кудайдын магы» деген сөсколбу Кудайдын ончо жандай башкартузын ла улузын темдектейт. Библиядан кычырганыста, Кудайдын магы кезик учуралдарда Израильдин калыгына жарык, от ло түдүн чилеп ачылатан. Иисус Христостын жүрүми, Ол эткен кайкалдар, анчада ла Онын керү агаштагы өлүми ле тирилгени – бу ончозы Кудайдын Уулынын магын керелеген.

МАРИЯ – Жаңы Кереесте Мария деп атту бир канча үй кижиге учурайт: 1. Мария, Иисустын энези. 2. Магдаладан Мария. Иисус онын өзөк-буурынан жети желбисти чыгара сүргөн, ол Иисусты ээчий барган. 3. Вифаниядан Мария, Марта ла Лазарьдын сыйны. Ол Иисустын будынын жанында отуруп, Онын үредүзин уккан.

МЕЛХИСЕДЕК – Салимнин кааны, абыс. Ого Авраам жуу-согушта жуулап алганынын онынчы үлүүзин берген, мынын сонгында Мелхиседек Авраамды алкаган. Мелхиседек керегинде «Жайаганы» деп бичикте бичилген.

МОИСЕЙ – Израильдин мүргүүлиндеги ле политикадагы эн жарлу башкараачы, жарчы. Ол бойынын калыгын Египеттин олжозынан чыгарган; ого Кудай берген жасакты калыкка жетирген.

МҮРГҮҮЛ – Кудайга сөслө баштанганы, Кудайла куучындашканы. Жаңы Кереестен кычырганыста, Иисус Христос то, Иисустын

үренчиктери болгон он эки апостол до, бүдүп турган ончо улуста Кудайга өзөк-тынынан чыккан сөстөрлө баштанып, Кудайдан каруу алып туратан.

НАРД – мындый ок атту өзүмнинг јулугынан эдилген јараш јытту май.

НИНЕВИЯ – Ассирия империянын төс калазы. Кудай Бойынын самаразын јарлазын деп, бу кала јаар Иона јарчызын ийген.

НОЙ – Өрө турган Кудай јер-телекейди јоголторго чайык чыгарар алдында Ной Кудайдын јакарганыла јаан ковчег тудуп, ого бойынын билезиле кожо кирип, өлүмнен аргадалган. Чайыктын кийнинде Нойдон кижилик бүткен.

ОРОЗО – бойын Кудайга учурлаганнын темдеги эдип кандый-бир өйдин туркунына чек курсак јибей тудунары. Орозонын өйинде Кудайдын быйанын ла болужын сурап, мүргүп јадылар.

ОСАННА – «хосанна» деп еврей сөс «сурап турум, аргада!» дегени.

ОТОК-КҮРЕЕ – иудейлердин јаргы эдетен оток-күреези. Ол јетен кижиден турган: абыстардан, јасакчылардан ла өскө дө јамылу улустан. Оток-күрееде көп сабазында мүргүүлдин ле эл-јоннын сурактары көрүлетен, ол оток-күрее анайда ок иудей калыктын римдер алдындагы чыгартулузы болгон.

ӨРГӨӨ – тайылга эдетен ле Кудайга бажыратан тура. Ол Кудайдын Бойы айдып берген үлекерле тудулган. Өргөөнин күрентинде турган тура эки кыпка бөлүлген: агару кыпка ла агарудан агару кыпка. Агарудан агару кыпка аңылу мүргүүл өткүрерге јылына бир катап јүк улу абыс кирер аргалу болгон. Бу кып агару кыптан јаан көжөгөлө бөлүлген. Иисус Христостын озолондыра айтканыла, Христостын туулганынан ала I чакта римдер Өргөөни бүткүлинче жемирип койгондор.

ПАСХА БАЙРАМЫ – еврейлерге сүрекей јаан учурлу байрам. Пасха дегени „көндүрө өткөн“ дегени. Бу байрамда еврейлер туку качан Египеттин кулданыжынан канайда јайымдалганын эске алгылайт. Ол өйдө Кудай Египеттеги кажы ла турада тун туулган уул баланы өлтүрерге Бойымнын ангелимди ийерим деп, озолондыра айткан. Је Ол еврейлерге бойларынын тураларындагы эжиктердин јаактарын курааннын каныла сүртсин деген. Ол тушта ангел канды көрөлө, ол тураны көндүрө өдүп, баланы өлтүрбес. Онон ло бери Пасха байрамнын өйинде

еврейлер кажы ла турада кураан сойып, каарып жадылар. Онон оны кожо жийдилер.

ПИЛАТ – Иисус Иудей јеринде улус үредип турган өйлөрдө бу ороонды башкарган Рим башчы.

РААВ – јебрен өйлөрдө Израильдин улузы ологго Кудай берер болгон јерге јууктап келеделе, өштүлерин канайда јенгерин биллип аларга, ол ороонды кайып көрүп келзин деп, бир канча улус ийгендер. Ол ороондо јуртаган Раав деп јөй јүрүмдү үй кижии кайучыларга болужып, оморды бойынын айлында јажырган. Раав билезиле кожо аргадалган, ненин учун дезе ол Кудайдын калыгына болушкан.

РАВВИ, РАВВУНИ – ол өйлөрдө еврейлер јамылу ла күндүлү улуска анайда баштанатан. Бу сөс «үредүчи» дегени.

РАЙ – бу сөс гректеп «кеен сад» дегени. Кезикте бу атла Едемдеги кеен јер адалат. Јер-телекей јайалып турарда, бу јерге Кудай Адам ла Еваны јуртаткан. Јаңы Кереесте рай дегени тенери дегени, оноор Иисус Христоско бүдүп турган улус барып жадылар.

РАХИЛЬ – Иаковтын эки абакайынын бирүзи. Оны Иаков сүрекей сүүген. Ол Иосиф ле Вениаминнин энези болгон.

РЕВЕККА – Авраамнын уулы Исаактын абакайы, анайда ок Исав ла Иаковтын энези.

РИМ – Иисус Христос јерде јүрген өйлөрдөги сүрекей јаан империя. Ол бойынын башкартузына көп ороондорды, ол тоодо Израильди де бактырган. Онын төс калазы база Рим деп адалган.

САДДУКЕЙ – көп сабазында абыстардан ла арга-чакту улустан турган бир бөлүк улустын кижизи. Саддукейлер иудей калыктын чүм-јаңыла јүргендер. Фарисейлерге көрө омор тирилишке бүдүп, Кудайдын сөзи деп, јүк Моисейдин беш бичигин јардып тургандар.

САМАРИЯ – Иудей ле Галилей ортодо турган, Иудейге кирбеген тагынан тергее. Иисустын өйлөринде Самариянын калыгы сугеврейлер эмес болгондор, ненин учун дезе јебрен өйлөрдө омор өскө ороондордын калыктарыла колынгандар. Иудейдин еврейлери самарларды көрөр күүндери јок болгон.

САМСОН – јебрен өйлөрдө каандардан озо еврейлердин башкараачыларынын бирүзи. Ол алып-баатыр болгон.

САМУИЛ – Израильдин калганчы улу жаргычызы, Кудайдын жарчызы. Самуил жарчынын кийнинде Израильде каандар башкарып баштаган. Самуил каан эдип Саулды ла Давидти майлаган.

САРА – Авраамнын абакайы, Исаактын энези.

САРЫНДАР БИЧИГИ (Псалтырь) – Эртеги Кереестин бичиктеринин бирүзи. Бу бичик Кудайга учурлалган 150 мак жангардан туруп жат. Иудейлер мак жангарларды Кудайга бажырап тушта когондойтон.

САТАНА – *Көрмөсти* көр.

СЕРКПЕ (гректеп *эклесиа*) – бу сөс Жаңы Кереесте эки учурлу:

1. Жуун, Иисус Христоско бүдүп турган улустын бир жердеги общиназы.
2. Жер-үстинде журтаган ончо христиандар.

СИНАГОГА – Кудайга бажырап тура. Иудейлер журтаган кажы ла калада синагога болгон. Иудейлердин синагогазында Кудайдын сөзине үреткендер, Агару Чийимди кычыргандар, Кудайга мүргүгендер.

СИНАЙ КЫР – Синай жарымортолыктын кыры, ол Ак тенгистин түштүгинде, Египет ле Израильдин жери ортодо турган. Бу кырда Кудай Израиль калыгына Моисей ажыра Бойынын он жакылтазын берген.

СМИРНА – эмезе мирра, баалу-чуулу, жараш жытту колынты. Ол аңылу агаштын чаганазынан эдилетен. Еврейлер мирраны эмдениште тузаланган; ол кижини уйуктадып, оору-сызын жоолотот.

СМОКВА – агаштын бүдүми. Онын жиилектери сүрекей амтанду. Анайда ок инжир деп адалат.

СОДОМ – *Гоморраны* көр.

СОЛОМОН – Давидтин уулы, Давидтин кийнинде Израильдин кааны. Соломон башкарып турарда, Израиль ороон тын өзүм алынган. Соломон Иерусалимде энг баштапкы Өргөөни туткан.

СТОИКТЕР – айлаткыш санаалу Зеноннын жолыла барган улус. Калык бойынын жүрүмин билгир башкарап учурлу, соот-жыргалдын, эмезе кыйын-шыранын камаанын тоого албай, жүрүм кандый болгонынча оны алынар учурлу деп, олар үреткендер.

СУББОТ КҮН – иудейлерге мүргүйтен ле амырайтан күн. Кудай алты күн жер-телекейди жайаган, онон жетинчи күнде амыраган, ненин учун дезе, Бойынын ижин түгескен деп, Чыгыш деген бичикте бичилген.

СҮҮНЧИЛҮ ЖАР (гректөп *евангелион*) – Израильге Өрө турган Кудай берген сөс Иисус Христос ажыра бүткүлинче бүдүп калган; Ол ажыра ончо улуска аргаданар жол ачылган – бу кажы ла кижиге Кудайдан келген Сүүнчилү жар.

ТАГЫЛ – тындуларды тайатан бийиксү жер. Ол таштардан, тойбалкаштан эмезе темирден жазалатан. Моисей жүргөн өйдөң ала тагыл агару чадырда туратан, сонгында дезе, – Өргөөдө. Тайылга эдер чүм-жангы жангыс абыстар өткүрер учурлу болгон.

ТАЙЫЛГА ЭДЕР – Израильдин улузы эткен кинчектерден арутанарга тындуларды тайатан, анайда ок Кудайды макка чыгарарга алкыш-быйанду берүлөр эдетен. Темдектезе, бозулар, койлор эмезе эчкилер, анайда ок күүлелер, кулур, калаш тайылатан. Тайылга эдеринин ээжилери Библиянын баштапкы беш бичигинде бичилген. Сонгында, Жангы Кереестинг өйлөринде, Иисус Христостын сок жангыс тайылгазы кижиликтинг ончо кинчектерин таштаарга жеткил болгон.

ТЕНЕРИ КААНДЫГЫ – *Кудайдын Каандыгын* көр.

ТОМДОШ – эр киндиктү бала туулза, сегизинчи күнде онын кору жерине кестирү эдери еврейлерде жанжыгу болгон. Мынайда этсин деп, Авраамга Кудай жакарган. Томдош Авраамнын калдыктарыла Кудай тургускан кереестинг темдеги болуп, кижиде еврей укту болгонын керелейт. Еврейлерди кезикте «томдолгон улус» дежетен. *Кереести* көр.

ФАРАОН – жебрен Египеттинг кааны.

ФАРИСЕЙ – жебрен өйлөрдө еврейлердин мүргүүлининг бир бөлүк улузынынг кижизи. Фарисейлер жаантайын Моисейдинг жасагы аайынча ла көп чактардын туркунына бу жасакка улус кошкон ээжилер аайынча жүргендер. Олор чак түгенген кийинде өлгөн улус тирилерине бүткендер.

ФИМИАМ – агаштын жулугынан эмезе жалбрактан ла тазылдан эдилген. Өргөөдө фимиамды улус Кудайга мүргүп турганда, жараш жыт жайылзын деп өртөйтөн.

ХАНААН – Израиль калыгына Кудай берер болгон орооннын ады. Бистинг күндерде бу ороон Израиль, анайда ок Палестина деп адалат.

ХРИСТИАНИН – Кудайга бүдүп турган, Иисус Христос ажыра кинчектери ташталган, Кудай аргадаган, Христостын жолыла барган кижиде.

ХРИСТОС (МЕССИЯ) – Иисустың төс ады. Бу сөстин учуры «майлалган» дегени. Абыстар Израильге каан тудар тужында Кудайдын жакарганыла талдалган кижинин бажын жараш жытту майдын колынтызыла сүртетен. Жаңы Кереесте Бойының калыгын аргадаарга ла Кудайдын Каандыгын тургузарга телекейге Кудай ийген Аргадаачы бу сөслө адалат.

ЫЙЫК КАЛАШТАР – Кудайга тайылга эдип Öргөдөги аңылу столго салатан калаштар. Олорды жаңыс абыстар жиирге жараар болгон.

ЭРТЕГИ КЕРЕЕС – көп жылдардын туркунына башка-башка өйлөрдө көп тоолу улус бичиген бичиктердин жуунтызы. Бу чийимдер – улус бойына алынып бичиген Кудайдын сөзи. *Агару Бичикти* көр.